

SHARQ VA G'ARB MUTAFAKKIRLARI ASARLARIDA O'QITUVCHI SHAXSINING VAZIFASI VA UNING O'RGANILISHI

Dilafruz Karimovna Qolandarova

UrDPI Pedagogika fakulteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tarbiya, ta'lim hamda ma'lumot berishning nazariy va amaliy jihatlari, Sharq va G'arb mutafakkirlari asarlarida o'qituvchi shaxsining vazifasi va uning o'rganilishi haqida fikrlar yuritiladi.

Kalit so'zlar: Pedagogika, tarbiya, ta'lim, nazariy va amaliy jihatlar, o'qituvchi shaxsi, tajribali mutaxassis, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты воспитания, образования и информирования, роль учителя в творчестве восточных и западных мыслителей и ее изучение.

Ключевые слова: Педагогика, воспитание, образование, теоретические и практические аспекты, личность учителя, опытный специалист, духовно-просветительское образование.

ABSTRACT

The article discusses the theoretical and practical aspects of upbringing, education and information, the role of the teacher in the work of Eastern and Western thinkers and its study.

Keywords: Pedagogy, upbringing, education, theoretical and practical aspects, teacher's personality, experienced specialist, spiritual and educational education.

**Yangi O'zbekistonning asosiy
ustuni – bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi!**

Sh.M.Mirziyoyev

Pedagogika — tarbiya, ta'lim hamda ma'lumot berishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganuvchi fanlar majmuasi. Pedagogika institutlari va ayrim boshqa o'quv yurtlarida mutaxassislik dasturi asosida o'rganiladigan o'quv predmeti ham pedagog deb yuritiladi. Pedagogika fan sifatida bola tarbiyasining nazariy asoslari bilan shug'ullangan. Zamonaviy pedagog bolalar bilan birgalikda kattalarning ham o'quv-tarbiyaviy, madaniy hamda ma'naviy-

ma'rifiy tarbiyasi bilan shug'ullanishni ko'zda tutadi. O'zbekiston Respublikasida Pedagoglarga barkamol shaxs ma'naviyatini shakllantirishning asosiy vositasi sifatida yondashiladi.

“...Tajribali mutaxassis va pedagoglarni jalb etgan holda, o'quv reja va dasturlarni tubdan qayta ko'rib chiqish zarur. Oldimizda yoshlarga tarbiya berish, psixologiya va boshqa turli sohalarda kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash bo'yicha murakkab vazifalar turibdi “ [1]

Darhaqiqat, bugungi kun yosh avlod tarbiyasi, eng dolzarb mavzulardan biridir. Sharq mutafakkirlaridan Al Xorazmiy “ ... bolaning tili chiqishida ota-ona roli alohida ahamiyat kasb etadi, u bilan ko'proq savol-javob qilish kerak...” ligini aytadi. Haqiqatdan, bola tarbiyasi ilk oila o'chog'ida boshlanadi, bu uchun avvalo ota-ona mas'ulligini ko'rsatadi. Otaga bo'lgan hurmatni xalqimiz quyidagicha maqol orqali ifodalaydi: ” Ota yotgan uyning tomiga ham chiqma ” , ya'ni hurmat belgisi sifatida ifodalaydi. Bizga ma'lumki, sharq xalqi odob-axloqni beshikdan boshlaydi, ya'ni onaning ilk allasi orqali bola ham nutqiy, ham ong jihatdan tarbiyalanib kamol topadi. Bu esa kelajak yosh avlodning ruhiy kamol topishi uchun zamin yaratadi.

Shaxs tarbiyasi va kamoloti nafaqat sharq xalqlarida balki, g'arb mamlakatlari pedagoglari ilmiy qarashlarida e'tirof etilgan. Tarbiya shaxs uchun muhim omil sifatida o'rin egallaydi.

Masalan, Yu.K. Babanskiy etika, estetika haqida shunday deydi: “ **...Ijtimoiy muhitning shaxsga ta'sirini va odamlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadigan sotsiologiya iqtisodiyot, madaniyat rivojlanishining xususiyatlarini, ularning shaxsning shakllanishiga ta'sirini o'rganadi va pedagogikaga maktab qurilishining ko'plab masalalarini hal qilishda yordam beradi, shuningdek, bolalarni tarbiyalashda maktab oilasi va jamoatchilikning o'zaro hamkorligi o'rganadi. Etika falsafaning axloqiy tarbiya masalalari bilan bevosita bog'liq bo'lib, ularni hal etishda marksistik axloq ta'limotiga asoslanadi.**[2]

Axloqning sinfiy va tarixiy mohiyatini ochib berish, insonning voqelikka estetik munosabatlari rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini o'rganadi

Pedagog tarbiya jarayonining qonuniyatlari, tarkibi va uni tashkil etish mexanizmlarini tadqiq etadi, tarbiyaviy va o'quv ishlarining mazmuni, tamoyillari, ularni tashkil etish shakl, usul hamda yo'sinlarini belgilab beradi.[3]

Shaxsni tarbiyalash, o'qitish va shakllantirish Pedagogning asosiy funksiyasi hisoblanadi. Shaxsni tarbiyalash Pedagogikadagi asosiy tushuncha sanalib, oila va jamiyatning barkamol shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyatini anglatadi. Tarbiya yordamida inson shaxsining ma'naviy jihatlarini qaror toptirish ko'zda tutiladi. Dunyoqarash, e'tiqod, ezgulik, go'zallik, yaxshilik, adolatga doyr qarash va ko'nikmalarning shaxs sifa-tiga aylantirilishi tarbiya yordamidagina amalga oshiriladi. Insonlar ortasida yashash, hayotda

turmush kechirish va faoliyat ko'rsatish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisini o'zlashtirishga qaratilgan faoliyat o'qitish tushunchasini ifoda etadi.

O'qitish natijasida shaxs zaruriy bilimlar bilan ta'minlanib, kelgusida turli darajadagi maxsus ma'lumotni olish imkoniga ega bo'ladi. Tarbiyalash va o'qitish natijasida odamda muayyan shaxs sifatlari shakllantiriladi. Shaxs tarbiyalash va o'qitish orqali o'zida oldin bo'lmagan ma'naviy-intellektual sifatlarga ega bo'ladi. Bu hol shaxsning umri mobaynida uzluksiz davom etadi va uning rivojlanishiga omil bo'ladi.

Yangi ming yillikda dunyoda ro'y bergan barcha muhim ijtimoiy o'zgarishlar ijtimoiy hayot sohasida, odamlar ongida o'chmas iz qoldirdi. Axborot-kommunikatsiya aloqalarining keskin o'sishi, millatlararo va konfessiyalararo munosabatlarning keskinlashuvi, ekologiya muammosi, bularning barchasi dunyoni idrok etish to'g'risidagi buzilgan g'oyalarni, shaxsiy o'zini o'zi qadrlash inqirozini keltirib chiqardi. Zamonaviy inson muammolarning murakkabligini darhol hal qila olmaydi, hayotning turli sohalarida va turli xil bilim sohalarida joylashgan hodisa va jarayonlar o'rtasidagi aloqalar va o'zaro ta'sirlarni tushunib, muqaddaslashtirmaydi. Oliy ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar har doim ham to'g'rilik va fundamentallik g'oyalariga tayanmaydi.[4]

O'qituvchining faoliyati, u qanday shaklda bo'lishidan qat'i nazar, o'zining funktsional tuzilishi va psixologik mazmuniga ko'ra murakkab bo'lgan, insondan o'z shaxsiyatining barcha xususiyatlari va xususiyatlarini namoyon qilishni talab qiladigan ishdir. K. D. Ushinskiy juda to'g'ri ta'kidlagan edi: "Shubhasiz, ko'p narsa muassasadagi umumiy tartibga bog'liq, lekin eng muhimi doimo bevosita o'qituvchining o'quvchi bilan yuzma-yuz turgan shaxsiyatiga bog'liq bo'ladi: Pedagog shaxsining yosh qalbga ta'siri o'sha tarbiyaviy kuch bo'lib, uni darsliklar, axloqiy iboralar, jazo va mukofotlar tizimi bilan almashtirib bo'lmaydi".

Ijtimoiy taraqqiyotning yaratuvchisi, shaxs sifatida bugungi kun o'qituvchisi yuksak yetuklik, siyosiy ong, fuqarolik faolligi va mas'uliyatga ega bo'lishi kerak. Uning ma'naviy mohiyatining o'zagini dunyoqarash tashkil etadi, u shaxsning qarashlari va e'tiqodlarini, axloqiy va qadriyat yo'nalishlarini belgilaydi.

Pedagogikada yetakchi rol o'qituvchilik kasbiga ijobiy motivatsion va qadriyatlarga asoslangan munosabatdir. Bu bolalarga bo'lgan muhabbat va o'qituvchilik ishiga chuqur, doimiy qiziqishga asoslanadi. L.N.Tolstoyning pedagogik qarashlari haqida quyidagicha misol keltirishimiz mumkin, 60- yillarning boshida Tolstoy pedagoglik ishiga astoydil kirishib, bu sohada uzluksiz izlanish olib boradi va «har bir maktab o'ziga xos bir ta'lim-tarbiya laboratoriyasi bo'lishi kerak» degan talabni qo'yadi, uning Yasnaya Polyana'dagi maktabi ham o'ziga xos tajriba laboratoriyasi edi. Bu haqda L.N.Tolstoy shunday yozgan edi: "Agar

o'qituvchi faqat o'z ishini sevsa, u yaxshi o'qituvchi bo'ladi. Agar o'qituvchining otasi yoki onasi kabi faqat o'quvchiga muhabbati bo'lsa, u butun kitobni o'qigan, lekin ishga yoki o'quvchilarga muhabbati yo'q o'qituvchidan yaxshiroq bo'ladi. Agar o'qituvchi o'z ishiga va o'z o'quvchilariga bo'lgan muhabbatni birlashtirsa, u mukammal o'qituvchidir.

Konstantin Dmitriyevich Ushinskiy – rus klassik pedagogi, Rossiyada ilmiy pedagogika va xalq maktabi asoschisi. Ushinskiy pedagogik sistemasining negizi ta'lim va o'qitish tizimida demokratlashtirishni talab qilishdan iborat bo'lgan. U birinchi bo'lib, pedagogika tarbiyaning ilmiy nazariyasi, degan fikrni ilgari surgan va buni isbot etgan. Ushinskiy pedagogika nazariyasining asosini tarbiyaning xalqchillik g'oyasi – tarixiy jarayonda mehnatkash xalqning yaratuvchilik kuchini e'tirof etish tashkil qilgan. Ushinskiy pedagogikani keng ma'noda bir fan, tor ma'noda tarbiya san'ati deb hisoblagan.

Ushinskiy tarbiyani shaxsni aqliy, axloqiy, estetik va jismoniy shakllantirishga qaratilgan yaxlit jarayon deb bilgan va bunda axloqiy tarbiya asosiy o'rinni egallashi lozim deb hisoblagan. Maktabda o'quvchilar mehnatiga ta'lim va tarbiyaning muhim omillaridan biri sifatida qaragan. Ushinskiy ning axloq va axloqiy tarbiya to'g'risidagi qarashlarida xalqchillik g'oyalari aks etgan. Ushinskiy yaxlit didaktik tizimni ishlab chiqqan. Unda ta'lim mazmunini tanlash hamda uni bolalarning yosh xususiyatlariga moslashtirish masalalari ochib berilgan. Ushinskiy o'qitishning psixofizik tabiatini tadqiq etdi, diqqat, qiziqish, xotira, xayol, hissiyot, tafakkur kabi psixologik mexanizmlarni tahlil qildi.

O'zining „**Inson tarbiya predmeti sifatida**“ degan asarida psixologiyani tajriba ma'lumotlariga asoslanib tuzishga harakat qildi. U bolalar psixologiyasi bilan ta'limtarbiya psixologiyasini ishlab chiqqan. Maktabda ona tili darsiga katta ahamiyat berdi. Uning „Bolalar dunyosi va xrestomatiya“, (1861), „Ona tili“ (1864) kabi darsliklari mazmunining boyligi, tili va metodikasi jihatdan o'z davrining eng namunali o'quv kitoblaridir. [5]

K. D. Ushinskiy ta'rifiga ko'ra, o'qituvchi pedagogik faoliyatning sub'ekti sifatida "amaliy psixolog" sifatida ishlaydi. O'qituvchining kasbiy funksiyalarni bajarishga tayyorligi penxologik hushyorlikni va yaqinlikni, o'zini boshqalar bilan tanishtirish qobiliyatini yoki idrok etish qobiliyatini nazarda tutadi.

Qobiliyat - ichki energiya boyligini aks ettiruvchi dinamik shaxs fazilatlari, xushmuomalalik, tashabbuskorlik, zukkolik va boshqalar. Shuningdek, hissiy-sohaning barqarorligini ham o'z ichiga oladi. Pedagogik takt, o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'zini nazorat qilish, kasbiy pedagogik tafakkur, bu sizga pedagogik jarayonning sabab-natija munosabatlarini o'rganishga, o'z faoliyatingizni tahlil qilishga, muvaffaqiyatlar va muvaffaqiyatsizliklarning ilmiy asoslangan izohini izlashga, shuningdek, o'z-o'zini boshqarishga imkon beradi.

O'qituvchi yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun nimani bilishi kerak degan savolga javob berar ekan, N.K.Krupskaya shunday deb yozgan edi: "O'qituvchi birinchi navbatda o'z fanini, o'rgatgan fanni va barcha asoslarni bilishi kerak". U fanning asl mohiyatini, uning hozirgi holatini, rivojlanishining asosiy bosqichlarini, boshqa fanlar bilan aloqalarini tushunishi, uning ijtimoiy qurilishdagi o'ziga xos ahamiyatini, hayot bilan, amaliyot bilan bog'lanishini tushunishi kerak. Bir so'z bilan aytganda, u fanning dialektik asosini o'zlashtirishi kerak, uning o'zigina ma'lum fanning barcha o'ziga xos xususiyatlarini, barcha o'ziga xos xususiyatlarini to'liq ochib bera oladi".

Kasbiy mahorat o'qituvchiga ilmiy nazariya talablaridan kelib chiqqan holda keladi. Amaliy faoliyatda pedagogik nazariyaga murojaat qilgan o'qituvchilar bir qator qiyinchiliklarga duch kelishadi. Birinchidan, ilmiy nazariya ikki qonuniyat, tamoyil, qoidalarning tartiblangan majmui bo'lib, amaliyot har doim o'ziga xos va vaziyatga bog'liq bo'lib, nazariyani amaliyotda qo'llash o'qituvchida ko'p hollarda bo'lmagan ijodiy fikrlash qobiliyatlarini talab qiladi; Ikkinchidan, pedagogik faoliyat tabaqalanish jarayonidir. O'qituvchilar pedagogik mahoratni ko'pincha nazariyaning yetakchi ta'sirida emas, balki unga tayangan holda, pedagogik faoliyat haqidagi kundalik, xalqchil, kundalik g'oyalar asosida egallashlari haqiqatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Sh.M.Mirziyoyev "Tanqidiy tahlil,qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak":Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustivor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza 2017-yil,14-yanvar,45-bet
2. "Pedagogika". Yu K. Babanskiy tahriri ostida "Ma'rifat", Moskva, 1983. Kitob ba'zi qisqartmalar bilan berilgan.
3. Pedagogika, T., 1996; O'zbek pedagogikasi tarixi, T., 1997; Qurbonov Sh., Seytxalilov E., Kadrlartayyorlash milliy dasturi: pedagogik tadqiqotlar yo'nalishi va muammolari, T., 1999; O'zbek pedagogikasi antologiyasi [tuzuvchilar: K. Hoshimov, S. Ochil], 1-, 2-j.lar, T., 1995, 1999. Qozoqboy Yo'ldoshev.
4. Texnik universitetda gumanitar fanlarni o'qitishning innovatsion va ustivor yo'nalishlari.III Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari asosidagi ishlar to'plami 2016 - yil 21- aprel
5. "Konstantin Ushinskiy" [O'zME](#). [U-harfi](#) Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil